

Μετα-Ψυχολογία
160η και 161η Συνάντηση
Βασίλειος Μαούτσος

01/05/12 και 08/05/12

Μεταψυχολογικό Σεμινάριο

‘Ινστιτούτο Κλασικής Ψυχανάλυσης’

‘Mourning and Melancholia’ 1917, Τόμος XIV

1η και 2η Συνάντηση

Έχουμε φτάσει στο σημείο που τα συμπεράσματα εκ των κειμένων του Freud μπορούν να εξάγονται εντελώς αβίαστα αν και τα κείμενα καθ’ αυτά συχνά φαίνεται να αμφισβητούν την τόσο απίθανη κλινική τους σημασία σε σημαντικά θέματα όπως είναι το ‘πένθος’ και η ‘μελαγχολία’ του παρόντος κειμένου. Αυτό πιθανόν να συμβαίνει είτε επειδή ο Freud δεν τοποθέτησε το έργο του επί μιας *συστηματικής βάσης* όπου το ένα κείμενο θα διαδεχόταν το προηγούμενο ως η φυσική του προέκταση είτε επειδή ο ίδιος δεν είχε δει την *στενότητα σχέση* που υπήρχε πάντοτε μεταξύ των κειμένων του τα οποία συχνά είχαν γραφεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους. Άλλοτε πάλι, ως γνωστόν, ο Freud παρουσιάζεται άκρως μετριοπαθής, όπως εν προκειμένω, όπου επαναλαμβάνει το πόσο ‘*ανεπαρκή*’ είναι τα δεδομένα του προκειμένου να μπορέσει να βγάλει ασφαλή συμπεράσματα. Στη πραγματικότητα τα δεδομένα του κάθε άλλο παρά ανεπαρκή μπορεί να θεωρηθούν αν σκεφτούμε ότι το θέμα της *συναισθηματικής διακύμανσης* που κατά κύριο λόγο τον απασχολεί σ’ αυτό του το κείμενο ήταν *πυρηνικό ζήτημα της μελέτης του* ήδη από την εποχή της Anna O. και της Dora - περιπτώσεις που τον είχαν εντυπωσιάσει στο έπακρο. *Η συναισθηματική διακύμανση ήταν εξ αρχής στο επίκεντρο της σκέψης του τόσο σε κλινικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο αυτό-ανάλυσης και απετέλεσε την πηγή των πλέον βασικών ερωτημάτων του.*

Έχουμε παρακολουθήσει επαρκώς την ‘*ανάπτυξη της λίμπιντο*’ και έχουμε συνθέσει αδιάρρηκτα την περίπλοκη μετά-ψυχολογική προσέγγιση του Freud με την πορεία της τεράστιας ενέργειας του υποκειμένου-ασθενή. Έτσι, φτάσαμε στο σημείο να έχουμε περιγράψει την πορεία της λίμπιντο στις εξής της φάσεις και με την ακόλουθη σειρά:

1. σε σωματικό επίπεδο διέγερσης μέσα από γνήσιες αυνανιστικές εκφράσεις χωρίς ‘*λέξεις*’
2. σε ναρκισσιστικές προεκτάσεις συνιστάμενες σε αυτοπροστασία και παρατήρηση *του εαυτού από τον ίδιο τον εαυτό με μερικές ‘λέξεις’*
3. σε προεκτάσεις επένδυσης προς τα έξω, δηλαδή, το επονομαζόμενο ‘*αντικείμενο*’ με πολλές ‘*λέξεις*’ και τέλος
4. σε *απέραντες* προεκτάσεις του υποτιθέμενου μη-πραγματικού χώρου των μη-υλικών ‘*ιδεών*’ και των ‘*λέξεων*’ επί του οποίου όμως βασίζονται όλα τα προηγούμενα. Το σημείο αυτό της *απεραντοσύνης των ‘λέξεων*’ στο οποίο θα επιστρέψουμε αποτελούσε για τον Freud τον μεγαλύτερο γρίφο που σ’ αυτή του την εργασία αρχίζει, μετά από πολλά χρόνια, να επιλύει μέσα από την διαφαινόμενη συστηματική ενασχόλησή του με το ‘*εγώ*’.

Επίσης, έχουμε παρακολουθήσει εκ του σύνεγγυς την έννοια του Freud περί ‘*παλινδρόμησης*’. Αυτή αφορά αποκλειστικά τις ανωτέρω τέσσαρις κλινικές φάσεις ανάπτυξης της λίμπιντο αλλά *πάντοτε* κατά αντίστροφη φορά εφόσον έτσι παρουσιάζονται κατά την ανάλυση. Συνεπώς, η αξία της είναι εξαιρετικά χρήσιμη ως οδηγός κατεύθυνσης της ανάλυσης. Περιγράφει δε τις προς τα πίσω *συμπυκνώσεις* της λίμπιντο - αν και αργότερα αυτό θα διαφοροποιηθεί - όπου η κάθε τέτοια της κίνηση σηματοδοτεί *ντετερμινιστικά* - δηλαδή, χωρίς δυνατότητα αναστολής σε περίπτωση μη παρέμβασης - μία αναπτυξιακή *αποτυχία διευρυμένης επένδυσης για τον ασθενή*.

Αρχής γενομένης από το τέλος (αρίθμηση 4) των λιβιδινικών κατανομών του ασθενούς μπορούμε τώρα να είμαστε σίγουροι ότι η ηδονιστική ικανοποίηση εκ των 'ιδεών' προϋποθέτει σεξουαλική, ναρκισσιστική και αυνανιστική ικανοποίηση με την σειρά που μόλις αναφέρθη. Παρομοίως, η ηδονιστική ικανοποίηση εκ της αντικειμενότητας 'σεξουαλικότητας' προϋποθέτει ναρκισσιστική και αυνανιστική ικανοποίηση αλλά όχι 'ιδεολογική' και ου το καθεξής.

Κατά συνέπεια στο βαθμό που έχουμε παρακολουθήσει αυτή τη μεταψυχολογική διάσταση της πορείας της λίμπιντο του ασθενούς μας είναι εύκολο να ορίζουμε ως παθολογική κατάσταση *μόνον εκείνη τη λιβιδινική φάση που δεν έχει αντικαταστήσει την αμέσως προγενέστερή της κατά την παλινδρόμηση αλλά μία προηγούμενη της π.χ. παλινδρομούσα 'ιδεολογική' ηδονή σε υπόβαθρο 'σεξουαλικής' ανηδονίας (έλλειψη ηδονής εξ 'αντικειμένων')* καταλήγει σε 'ναρκισσιστική' ηδονή ή, παλινδρομούσα 'σεξουαλική' ηδονή σε υπόβαθρο πρώιμης (αυτό-συντηρητικής) 'ναρκισσιστικής' ανηδονίας καταλήγει σε 'αυνανιστική' ηδονή.

Με βάση τα ανωτέρω αν μία λιβιδινική ποσότητα βρίσκεται για κάποιο λόγο εκτός επένδυσης ('ελεύθερη' λίμπιντο) εξ αιτίας μιας απώλειας 'αντικειμένου' τότε στη περίπτωση του ασθενούς εκείνου ο οποίος βρίσκεται χωρίς προηγούμενο επενδυτικό κενό στον κόσμο των 'ιδεών', δηλαδή, με επικάλυψη όλων των προηγούμενων λιβιδινικών του επενδύσεων, το 'πένθος' του εκ της απώλειας του αγαπημένου του 'αντικειμένου' θα διαρκέσει τόσο λίγο όσο χρειάζεται για μία αποτελεσματική επανεπένδυση της απελευθερωθείσης λίμπιντό του σε νέα αντικείμενα. Αν όμως η λίμπιντο βρίσκεται εκτός επένδυσης εξ αιτίας μιας *δήθεν-απώλειας αντικειμένου* προερχόμενης εκ της καταχρηστικής επένδυσης του κόσμου των 'ιδεών' η οποία όμως θα έπρεπε να βρίσκεται παλινδρομικά στο κόσμο μιας πρώιμης 'σεξουαλικότητας', δηλαδή, των πρωτογενών (γονεϊκών) αντικειμένων ή, ακόμη πιθανότερο στο κόσμο του 'ναρκισσισμού', τότε το γάντζωμα της απελευθερωθείσης λίμπιντο επάνω σε μια 'ιδέα' θα είναι άκρως επισφαλές εφόσον η πραγματική λιβιδινική ανάγκη του υποκειμένου είναι η εξυπηρέτηση του 'ναρκισσισμού' του και ενδεχομένως η εκτονωτικά σεξουαλική συνουσία του με το πρώιμο 'αντικείμενο' εξαιτίας μιας άκρως βιολογικής ανάγκης μη σχετιζόμενης με ερωτική επιθυμία συναισθηματικού περιεχομένου 'λέξεων'.

Το εν λόγω γάντζωμα πάνω στο 'αντικείμενο' φέρεται στο κείμενο του Freud ως 'ταύτιση', έναν όρο που εφεξής θα βρίσκουμε διαρκώς παρόντα. Είναι η πρώτη και η τελευταία φορά που ο Freud φαίνεται σαν να περιγράφει κάτι εσωτερικό με όρους εξωτερικού συμβάντος. Στην ιστορία της ψυχανάλυσης αυτός ο τόσο παρεξηγημένος όρος θα αποτελέσει την αιτία της εμφάνισης της «παρανοειδούς θέσης», των «στοιχείων άλφα», του «ψευδούς εαυτού» και τόσων άλλων ψυχαναλυτικών σκέψεων.

Κατ' ουσία, στην 'ταύτιση' του Freud η λίμπιντο επενδύει κάτι χωρίς να είναι έτοιμη για αυτό. Έτσι, στη περίπτωση της ανάγκης για παλινδρόμηση λόγω απώλειας αυτού του κάτι (π.χ. 'αντικείμενο', 'ιδανικό', 'αξία') βρίσκεται στο κενό και συγχρόνως γαντζωμένη από ένα κομμάτι του ίδιου του υποκειμένου προκειμένου να μην παλινδρομήσει περαιτέρω όπως θα όφειλε αν αυτό ήταν δυνατό. Αυτό το φαινόμενο από κλινική άποψη εκφράζεται πάντοτε ως 'αυτομομφή' εξ αιτίας της εγγενούς επιθετικότητας που το χαρακτηρίζει. Το υποκείμενο αφού ποτέ δεν είχε λιβιδινική σχέση πλήρους οικονομικής ουσίας και εκτόνωσης με το «κάτι» που προαναφέραμε, τώρα που του λείπει, αναπόφευκτα υποκαθιστά το «κάτι» που μισεί με μέρος του εαυτού του αν και αυτό συνεπάγεται *κακοποίηση του ιδίου*. Συγχρόνως εμμένει στο να αγαπά το «κάτι» όσο τον εξυπηρετεί επενδυτικά. Διχάζει αμφιθυμικά τον εαυτό του στην ανάλυση. Συντηρεί κατ' αυτό τον τρόπο μία δήθεν οικονομική ισορροπία λιβιδινικής σχέσης με το «κάτι».

Όμως, η μόλις αναφερθείσα έννοια περί 'ταύτισης' είναι ότι ποιο περίεργο για αυτά που ξέρουμε περί ψυχανάλυσης μέχρι τώρα και κυρίως την πρόθεση του Freud αφότου εγκατέλειψε το «Σχέδιο»

να μην ασχοληθεί με επιστημονικού τύπου υποθέσεις και θεωρητικές τοποθετήσεις. Διότι η 'ταύτιση', εκ πρώτης όψεως, φαίνεται ως μίμηση ή, στη χειρότερη των περιπτώσεων ως μία μεταφυσική κατάσταση όπου γνωρίσματα ενός ατόμου μεταφέρονται σε ένα άλλο. Τίποτα εξ αυτών δεν αφορούσαν τον Freud. Στη πραγματικότητα, η 'ταύτιση' του υποκειμένου είναι 'ταύτιση' με την υποτιθέμενη 'ταύτιση' του με την επιθετικότητα του αντικειμένου, δηλαδή, με την δική του επιθετικότητα εξ αιτίας της αποτυχίας του να εκτονωθεί λιβιδινικά μέσω 'αντικειμένων' ή, ναρκισσιστικά μέσω αυτό-συντηρητικών και σωματικών επενδύσεων. Εν τέλει, η 'ταύτισή' του ασθενούς είναι 'ταύτιση' με τον εαυτό του χωρίς όμως να το γνωρίζει.

Συνεπώς, η διάκριση 'συνειδητού'/ασυνειδήτου' ως συνεπακόλουθο της 'απώθησης', όπως την έχουμε γνωρίσει ως τώρα με την μορφή του «γνωστού» και του «άγνωστου» εαυτού δεν ισχύει. Αυτή η διάκριση δεν καλύπτει το κλινικό φαινόμενο του 'πένθους' και της 'μελαγχολίας' όπου ο ασθενής να μην υπερτονίζει την 'απώλεια' αλλά παραδόξως και την 'ανηθικότητά' του, ιδιαιτέρως μάλιστα μέσω της 'αυτομομφής' στη περίπτωση της 'μελαγχολίας'. Ας θυμηθούμε ότι στη περίπτωση της Υστερίας το απεχθές της ύπαρξης του σεξουαλικού παράγοντα καθιστούσε εμφανέστατη και σε κλινικό επίπεδο άκρως δικαιολογημένη την ανωτέρω διάκριση επειδή ο παράγοντας αυτός για «άγνωστους» λόγους ενέπλεκε τα γονεϊκά πρότυπα. Επιπλέον το βιολογικό στοιχείο του σεξουαλικού παράγοντα έδινε με από τρόπο το πλέον ακραίο χαρακτηριστικό προς αποφυγή από την συνείδηση μιας σχέσης που ευκόλως υποκαθίστατο από άλλες π.χ. αυνανιστικές, αντικειμενότητες, πνευματικές.

Σε αντίθεση με όλα αυτά ο Freud έρχεται στη μελέτη του επί της 'μελαγχολίας' για πρώτη φορά αντιμετώπος μ' αυτό που απέφευγε επί μακρόν: αυτή τη φορά η απώθηση και η εξ αυτής τοπογραφία των 'διπλών εγγραφών' δεν καλύπτουν το φαινόμενο της αποφυγής αυτού που υποτίθεται ότι είναι ναρκισσιστικά καλό, της κατακρεούργησης του εαυτού, της υποστήριξης του «άλλου» έναντι του εαυτού, εν τέλει του υποβιβασμού της 'συνείδησής' του από το ίδιο το υποκείμενο προς χάριν μιας 'ηθικής' τύπου συνείδησης. Εδώ το ζήτημα δεν είναι περί της διάκρισης «γνωστού»/«άγνωστου» αλλά περί του «υγιούς»/«νοσηρού».

Μία πληθώρα βαθυστόχαστων 'λέξεων' και 'εννοιών' του καταθλιπτικού ασθενούς (π.χ. ηθική, κοσμική καταστροφή, αχαριστία κτλ) έρχεται να αντικαταστήσει τα ως τώρα κατανοήσιμα και ιατρικόμορφα συμπτώματα σωματικής εμπλοκής της Υστερίας - περί μυικών παραλύσεων, αφωνίας, ψυχαναγκασμών, πονοκεφάλων - και αυτά πλέον να χαρακτηρισθούν ως τα 'συμπτώματα' της μελαγχολίας χωρίς κατά οιοδήποτε τρόπο την ανάγκη για συμμετοχή των μυών.

Ο Freud μάλλον αιφνιδίως φαίνεται να συνειδητοποιεί ότι αν δεν πρόκειται να δημιουργήσει δύο κατηγορίες ψυχικών συμπτωμάτων (σωματικού τύπου και πνευματικού τύπου) θα πρέπει να συμπεριλάβει τα πρώτα στα δεύτερα. Αντιλαμβάνεται, δηλαδή, ότι ακόμη και αυτά που ως τότε θεωρούσε ως ιατρικόμορφα ψυχικά συμπτώματα κατά το μάλλον και ήττον μυικού χαρακτήρα δεν ήταν παρά 'ιδέες' και 'λέξεις' όπως ακριβώς και τα ανωτέρου επιπέδου συμπτώματα ηθικής τάξης που συναντούσε στη 'μελαγχολία' - μία τόσο συχνή ψυχική νόσο που δεν εξέλειπε πλήρως ούτε καν από την Υστερία ή την Ψυχαναγκαστική Νεύρωση που τον είχαν ήδη απασχολήσει επισταμένως.

Εν τέλει, ο αυνανισμός, ο ναρκισσισμός, το αντικείμενο, οι ιδέες και εν κατακλείδι οτιδήποτε περιγράφει την επένδυση της λίμπιντο είναι 'ιδέες' που κρίνονται και επιτρέπονται στη συνείδηση από το όργανο 'εγώ' και μάλιστα με ένα τρόπο πολύ πιο πολύπλοκο από εκείνο της απώθησης εκ της οποίας προέρχεται το συγκεκριμένο όργανο. Το όργανο δε αυτό βρίσκεται σε μία 'διπλή

κατάσταση' εντός του ασθενούς αφού το ένα του κομμάτι μπορεί και κρίνει το άλλο. Το «υγιές» κρίνει το «νοσηρό». Ο καταθλιπτικός ασθενής ο οποίος έχει ταυτιστεί με την υποτιθέμενη κακία του αντικειμένου και εν συνεχεία καταστρέφει τον εαυτό του βιώνει την 'ιδέα' της απώλειας της αντικειμενότητας σχέσης ('την σκιά του αντικειμένου') με αυτομομφή και περιπίπτει στη ναρκισσιστική θέση επειδή το 'εγώ' του χρειάζεται αυτό το παραληρηματικό σύστημα φαντασιώσεων ανεξαρτήτως της όποιας εξωτερικής πραγματικότητας. Τα δύο μέρη του 'εγώ' του - φαντασίωση και φαντασίωση της 'ιδέας' - συνεργάζονται για την επιτυχία της αυτομομφής χωρίς την εμφανή παρεμβολή καμίας απωθητικής διεργασίας.

Έτσι, ο Freud για πρώτη φορά ξεκινά να ασχολείται συστηματικά με την καινούργια, ακραία και εκ πρώτης όψεως τόσο πολύπλοκη έννοια του 'εγώ' αντί της 'Σσ' η ύπαρξη της οποίας ουδόλως τίθεται εν αμφιβόλω για τις Νευρώσεις αλλά μόνον ως πρώτη φάση περιορισμού του ενστίκτου που αντιπροσωπεύει το άγνωστο 'ασυνείδητο'.

Ποια είναι λοιπόν η λειτουργική διαφορά μεταξύ 'Σσ' και 'εγώ'. Το περιεχόμενό του 'εγώ' δεν είναι 'ένστικτα' αλλά πολύπλοκες 'ιδέες' και μόνον, δηλαδή, φαντασιώσεις που έχουν δημιουργηθεί εντός του οργάνου σε δύο συνεργαζόμενους χώρους. Στη μελαγχολία όταν το ένστικτο μεταπηδά στο κόσμο των φαντασιώσεων των 'ιδεών' (δικαιοσύνη, αγάπη κτλ) χωρίς να έχει ικανοποιήσει τον κόσμο των ερωτικών φαντασιώσεών του περί του μη πρώιμου 'αντικειμένου' συγκροτείται εντός αυτού του 'εγώ' το 'ένστικτο' μασκαρεμένο ως φαντασίωση δικαίου και ταπεινοφροσύνης προκειμένου να συγκαλύψει την αγριότητά του εκ της ναρκισσιστικής συμπύκνωσης που αδυνατεί να εκτονωθεί. Η επακολουθούσα παλινδρόμηση τεραστίου όγκου φαντασιώσεων 'ιδεών' του εγώ - αυτό που έχουμε αποκαλέσει «γάντζωμα» - σε ανανιστικό και περαιτέρω αυτιστικό επίπεδο είναι πολύ ανεπαρκής για να δώσει ικανοποίηση καθόσον έχει χαθεί η σωματική τους - βιολογική - διάσταση εξ αιτίας της ποιοτικής τους αναβάθμισης - 'ηθική συνείδηση' - από το 'εγώ'. Έτσι, η ψευδής ποιοτική ανωτερότητα του ασθενούς μπορεί να εκτονωθεί μόνον μέσω μιας ψευδούς ερωτοειδούς σχέσης των δύο μερών του 'εγώ' που φέρεται ως 'αμφιθυμία'.